

## خاورمیانه و جغرافیای نظم بحرانی آن

۱۵ اسفند ۱۳۹۴ ساعت ۲۳:۱۳

سیر تحولات منطقه ای در سال های اخیر به شکلی بوده که کفه ترازوی قدرت در خاورمیانه را به شکلی ملموس به سود جمهوری اسلامی ایران سنگین ساخته است. البته این فقط تحولات پیرامونی نبوده که سبب تغییر در توازن قدرت شده بلکه چینش کنونی صفحه شطرنج خاورمیانه را باید تا حد زیادی در کنشگری یک دهه اخیر ایران در سطح منطقه ای و جهانی ریشه یابی کرد.

جوان و تاریخ- مقالات

محسن کاظمی

سیر تحولات منطقه ای در سال های اخیر به شکلی بوده که کفه ترازوی قدرت در خاورمیانه را به شکلی ملموس به سود جمهوری اسلامی ایران سنگین ساخته است. البته این فقط تحولات پیرامونی نبوده که سبب تغییر در توازن قدرت شده بلکه چینش کنونی صفحه شطرنج خاورمیانه را باید تا حد زیادی در کنشگری یک دهه اخیر ایران در سطح منطقه ای و جهانی ریشه یابی کرد.

در تشریح وضعیت کنونی به اختصار می توان گفت چهره زمین بازی کنشگران خاورمیانه در مسیر یک دگرگونی عمیق قرار گرفته است که مهمترین مولفه های آن عبارت اند از: تحکیم موقعیت و ارتقای منزلت جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرت برتر منطقه ای، ایجاد محور سعودی- صهیونیستی علیه ایران، ژله ای شدن ائتلاف ها و همکاری های عربی، گسترش دایره و عمق فعالیت گروه های افراطی و نیز کمرنگ شدن ماجراجویی های منطقه ای ترکیه.

در رابطه با وضعیت و عناصر برتری منطقه ای جمهوری اسلامی ایران باید در وهله نخست به پیامدهای نهضت های مردمی در چارچوب بیداری اسلامی اشاره کرد. نتیجه این تحولات بر هم خوردن نوعی نظم سنتی یا به عبارت دیگر واپسگرا در منطقه بود که سال ها با هدف تامین منافع قدرت های فرامنطقه ای حیاتی لرزان داشت.

به عنوان مثال سقوط دیکتاتورهای مصر و تونس به عنوان متحدان سنتی غرب، رژیم صهیونیستی و دولت های مرتجع عربی و سپس روی کار آمدن دولت های مردمسالار در این کشورها منجر به سقوط برخی کانون های تقابل منطقه ای با تهران شد. هر

چند اتحاد سه گانه «غربی-عربی-عبری» توانست در کشوری چون مصر با کودتا مسیر بازگشت دیکتاتورها را هموار سازد اما تجربه این تحولات همواره مانعی در برابر بازگشت به دوران ارتجاع پیشین در شمال آفریقا خواهد بود.

از سویی دیگر رسیدن طوفان بیداری اسلامی به کشورهایی چون یمن و بحرین به معنای آشفته شدن خواب راحت سعودی ها به عنوان پاسبان واپسگرایی و منافع دولت های غربی در منطقه بود تا جایی که خیزش مردمی بحرین سعودی ها را سراسیمه به فکر منکوب کردن اکثریت معترض بحرینی زیر شنی های تانک های غربی انداخت و هواپیماهای آل سعود را برای بمباران قیام مردم یمن به این کشور گسیل داشت.

به توجه تلاش های صورت گرفته برای انتقام گیری از ایران که به باور بسیاری از ناظران برنده نهایی بیداری اسلامی تلقی می شد، افراطی های و مزدوران مسلح سوار بر ماشین کشتار و ترور مثلث یاد شده کشورهای سوریه و عراق را جولانگاه تاخت و تاز خود قرار دادند.

با وجود این تلاش های هماهنگ، به تایید دوستان و دشمنان خارجی ایران، تهران به واسطه یک دهه مقاومت بر سر حقوق هسته ای، گسترش نفوذ در اعماق استراتژیک در کشورهایی چون لبنان، سوریه، عراق، رشد توان دفاعی و از آن مهمتر افزایش نفوذ معنوی در جهان اسلام توانسته است مولفه های قدرت ساز خود را تقویت کرده و بر منزلت منطقه ای و بین المللی خود بیافزاید.

اواخر بهمن ماه سال گذشته بود که «مارتین ایندیک» سفیر پیشین واشنگتن در تل آویو و طراح سیاست «مهادوگانه» (سیاست مهاد ایران و عراق از سوی آمریکا در زمان ریاست جمهوری بیل کلینتون) در مقاله ای در تارنمای موسسه تحقیقاتی «بروکینگز» از لزوم بازگشت فعالانه واشنگتن به بازی بزرگ خاورمیانه سخن گفته بود.

ایندیک در این زمینه تصریح کرده آمریکا به دلیل بر هم خوردن موازنه قدرت به سود جمهوری اسلامی ایران باید پیوندهای خود با متحدان سنتی در خاورمیانه یعنی عربستان سعودی، مصر و رژیم صهیونیستی را تحکیم نماید و از سوی دیگر مذاکرات هسته ای را به سرانجامی مطلوب برساند.

با توجه به واقعیت های مربوط به قدرت یابی ایران، صهیونیست ها و سعودی ها مسیر همکاری های گسترده برای تحدید نفوذ منطقه ای تهران را در پیش گرفته اند. در روزهای میانی خردادماه رسانه ها از دور تازه دیدارهای محرمانه مقام های ریاض و تل آویو در جهت مقابله با تهدید ایران برای منطقه خبر دادند.

قابل تامل اینکه آل سعود به عنوان رهبر خودپندار جهان عرب اختلاف اساسی خود با رژیم صهیونیستی بر سر سرزمین های اشغالی را به طور کلی کناره نهاده اند و دیپلماسی پنهان خود را برای هم افزایی عربی-اسرائیلی علیه قدرتمندترین دولت مسلمان

طی دهه های گذشته ایجاد همگرایی عربی در برابر چالش های درونی و بیرونی خاورمیانه یکی از شعارهای رهبران کشورهای عربی بوده است. تشکیل شورای همکاری خلیج فارس به عنوان نوعی ائتلاف در برابر قدرت های منطقه ای چون ایران و عراق پیامد چنین ایده یی است.

در این رابطه تشکیل ارتش مشترک عربی هم یکی از دستورکارهایی است که طی سال های گذشته از سوی برخی کشورهای عربی همچون مصر و عربستان دنبال شده و البته نافرجام مانده است. تازه ترین تلاش ها در این زمینه به سودای عربستان سعودی برای شکل دادن به نوعی پیمان نظامی شبیه به سازمان آتلانتیک شمالی (ناتو) بازمی گردد.

در نشست فروردین ماه سران اتحادیه عرب در «شرم الشیخ» مصر ایده یاد شده دوباره مهر تایید خورد تا دو ماه بعد یعنی در خردادماه امسال روسای ستادهای مشترک ارتش اعضای این اتحادیه از پیش نویس قطعنامه تشکیل ارتش مشترک رونمایی کنند.

سعودی ها که می کوشند در پی تجاوز نظامی به یمن به نوعی برای این اقدام خود مشروعیت سازی کنند و نهادی را بر مبنای الگوی ائتلاف تحت رهبری خود در این حمله برای تجارب بعدی پایه ریزی کنند، به تشکیل ارتش مشترک امید بسیاری بسته اند. این در حالی است که از دید شماری از صاحب نظران اتحاد ژله ای میان کشورهای عربی ایده و ساختار ارتش مشترک احتمالی را از خود متاثر خواهد ساخت.

همچنان که گفته شد در فرایند تشکیل ارتش مشترک عربی، حاکمان تازه به مسند نشسته ریاض به دنبال دستیابی به موقعیت برتری بر جهان عرب و منطقه هستند و این در حالی است که کشورهای نظیر مصر و قطر حاضر به قرار دادن زمام چنین ارتشی به دست رهبران ریاض نیستند و به آن به چشم ابزاری برای اهداف محدود و مشخص می نگرند. همراهی با سعودی ها از یک منظر دیگر نیز برای برخی کشورهای عربی اهمیت دارد و آن صرفا جذب حداکثری کمک های مالی آل سعود است. برخی دولت ها همچون بغداد نیز اصولا قصد همسو شدن با ماجراجویی های آل سعود را در منطقه ندارند و به این ترتیب ژله ای بودن اتحادها و ائتلاف های عربی در اینجا نیز نمود خود را آشکار می سازد. ضمن آنکه اوج همکاری و همگرایی کشورهای عربی در جنگ های چهارگانه با ارتش رژیم صهیونیستی طی سال های ۱۹۴۸ تا ۱۹۷۳ بروز یافت که هر بار با ناکامی همراه شد.

یکی دیگر از بازیگران فعال در تحولات منطقه ای طی سالهای گذشته ترکیه بوده است که در خیال برپایی امپراتوری خاورمیانه ای یا به اصطلاح «نوعثمانی گرایی» مداخلاتی گسترده را در منطقه صورت داده است. ترکیه در صحنه درگیری های سوریه تا یمن و نیز پیش از آن تحولات بیداری اسلامی کوشید پازل اهداف بلندپروازانه خود را در کنار هم بچیند.

سران آنکارا که مدعی رهبری دموکراتیک ترین کشور خاورمیانه هستند طی سال های گذشته با کنار نهادن نمایش هایی چون

اسرائیل ستیزی، حمایت از مردم مسلمان فلسطین و نیز راهبردهایی موسوم به «تنش صفر با همسایگان»، ترکیه را به بازیگری تنش آفرین در سطح منطقه تبدیل کردند.

رهبران حزب عدالت و توسعه که پس از سال ها تقلا درهای اتحادیه اروپا را به روی خود بسته دیدند، با شعله ور شدن اختلافات داخلی در سوریه بر آن دامن زدند تا دیگ نوعثمانی گرای خود را با شعله های این آتش به جوش آورند. رهبران آنکارا در این مسیر حتی از حمایت از گروه های افراطی و تروریست های حاضر در عراق و سوریه فروگذار نکردند.

این در حالی است که به باور بسیاری از کارشناسان، تحولات اخیر داخلی ترکیه و ناکامی انتخاباتی «رجب طیب اردوغان» رئیس جمهور و حزب متبوعش ترمز قطار بلندپروازی های داخلی و خارجی وی را کشیده است. اردوغان که به پیروزی در انتخابات پارلمانی امید بسته بود تا رویای رئیس جمهوری با اختیارات ویژه را محقق سازد، اینک در راه تشکیل دولت با چالش های بسیاری روبه رو است و دیگر همچون گذشته دستی باز برای یک تازی در سیاست خارجی را نخواهد داشت.

و اما شکل گیری گروه هایی چون «داعش»، «جبهه النصره»، «جیش الاسلام» و ... نمایانگر روی کار آمدن نسل تازه گروه های تروریستی شبکه ای است که برخلاف القاعده مدعی کشورداری و تشکیل دولت هستند. تروریست های افراطی که با حمایت آمریکا و برخی کشورهای منطقه توانسته اند بخش هایی از خاک کشورهای عراق، سوریه، لیبی و ... را به تصرف درآورند مهمترین و تهدیدزاترین پدیده های آغاز هزاره سوم میلادی به شمار می روند که چهره خاورمیانه را در هم فشرده اند.

صاحب نظران مسایل راهبردی، تاثیر شکل گیری چنین گروه هایی را محدود به کارکردهای کوتاه مدت برای تحقق اهداف حامیان افراطی های مسلح نمی دانند و گسترش اندیشه و حوزه کنشگری تکفیری های تروریست را متغیری مهم در شکل دهی به آینده تحولات منطقه و حتی جهان می دانند.

با توجه به مولفه های یاد شده، آینده خاورمیانه و نظم های نضج یابنده سیاسی- امنیتی در آن وضعیتی پیچیده خواهد یافت و خط سیری پر فراز و نشیب و نامعلوم را خواهد پیمود. با این حال آنچه مشخص است کشورهای خاورمیانه ای خود را مستحکم سازند و از گردنه های پرچالش عبور کنند که با رویکرد منطقی و سیاست گذاری اصولی از تشدید بحران ها دوری گزینند و با کنار نهادن گزینه های تاریخ مصرف گذشته همچون تهاجم نظامی و لشکرکشی های پرهزینه مدیریت و کنترل بحران های منطقه را در دست گیرند.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۱۰۰۸/بحرانی-نظم-جغرافیای-خاورمیانه/>